

**CREATIVE WORK
OF VASYL ZABASHTA
AS AN ARTIST AND A CITIZEN**

Yaroslav Loginskyi,
<https://orcid.org/0000-0001-8198-8388>
PhD in Art Studies,
Senior Lecturer,
Kyiv State Academy
of Decorative Arts and Design
M. Boychuk,
Kyiv, Ukraine
j.loginsky@gmail.com

**«ПОСТАТЬ У МИСТЕЦТВІ»:
ТВОРЧИСТЬ ВАСИЛЯ ЗАБАШТИ
ЯК ХУДОЖНИКА ТА ГРОМАДЯНИНА**

Ярослав Логінський,
<https://orcid.org/0000-0001-8198-8388>
кандидат мистецтвознавства,
старший викладач,
Київська державна академія
декоративно-прикладного
мистецтва та дизайну ім. М. Бойчука,
Київ, Україна
j.loginsky@gmail.com

Abstract

The aim of the research is to highlight the figure of the artist, teacher and citizen V. I. Zabashta in the second half of 1950–2016. **Methodology of the research** includes general scientific methods – art study analysis and generalization of the problem under investigation. **Scientific novelty.** The article analyzes complex processes of formation of the personality of the artist during the period 1950–2016. The research reveals the basic moral, ethical and artistic principles on the basis of articles and unique interviews with the artist. **Conclusions.** The results of the study claim that V. I. Zabashta was a follower of classical traditions in pedagogical activity as the head of the landscape art studio NAOMA and progressive artist of the totalitarian period. It must be noted that the formally-shaped concept of Zabashta in the Ukrainian fine art of the period of independence and in the subsequent years of its formation deserves special consideration. The formation of his civil position during the post-war and recent years of life, his philosophical attitude and views on the present are highlighted.

Keywords:

Vasyl Zabashta, spirituality, civic position, national art, artistic tradition.

Анотація

Мета дослідження – висвітлити постать художника-педагога та громадянина В. І. Забашти періоду другої половини 1950–2016 рр. **Методологією дослідження** є загальнонаукові методи – мистецтвознавчий аналіз, узагальнення досліджуваної проблеми. **Наукова новизна.** У статті проаналізовано складні процеси становлення особистості митця періоду 1950–2016 рр. Дослідження виявляє основні морально-етичні та мистецькі засади на базі статей та унікальних розмов-інтерв'ю з художником. **Висновки.** За результатами дослідження можемо стверджувати, що Василь Забашта продовжував класичні традиції у педагогічній діяльності як очільник пейзажної майстерні НАОМА та як прогресивний митець періоду тоталітаризму. На увагу заслуговує формально-образна концепція Забашти в українському образотворчому мистецтві періоду незалежності та в наступні роки її становлення. Висвітлено формування його громадянської позиції впродовж післявоєнних та останніх років життя, його філософське ставлення та погляди на сучасність.

Ключові слова:

Василь Забашта, духовність, громадянська позиція, національне мистецтво, художня традиція.

Вступ **1**

У наш час існує чимало художніх течій, різноманітних прийомів подачі образу. Проте, якщо сьогодні усі зусилля художників спрямовані в першу чергу на візуальний ефект, то майстри старшого покоління в українському мистецтві другої половини ХХ – поч. ХХІ ст., серед яких і В. І. Забашта, дошуковуються засобів вираження задля ідеї. Розглядаючи процес розвитку митця у стильовому та живописному аспектах, ми насамперед отримуємо змогу зрозуміти процес еволюції його свідомості та абстрактного мислення. Адже потрібно мати багату творчу уяву, щоб пройти шлях від натурної скутості до вивільненого широкого та яскраво-експресивного письма.

Проте коли ми уважно поглянемо на пройдений художником шлях, то нам стануть зрозумілишими ті чинники, що сформували особистість майстра. В першу чергу його нелегка життєва доля, складна і в той же час унікальна. Василю Івановичу пощастило працювати та вчитися у колі уславлених художників, які ще за життя були визнаними і впливовими особистостями в мистецтві, про що свідчить навіть побіжний огляд імен: М. Самокиш, К. Трохименко, М. Бурачек, А. Петрицький, О. Шовкуненко, В. Касіян, К. Єлева. Цей список можна продовжувати. Але, що характерно й достовірно відомо, всі ці майстри були тісно пов'язані з європейськими мистецькими школами й процесами.

До цього потрібно додати той факт, що Забашта в кінці другої світової війни, під час півторамісячної відпустки працює в робітні відомого угорського художника Йожефа Сопроні Хорвата (Soproni Horvath Jozsef) та його друга з Німеччини Штеренберга (Забашта, 2009). Про цей факт він згадує у своїх спогадах як про вагомий досвід навчання та спілкування з художниками «високого європейського рівня».

Не менш важливим етапом у формуванні особистості як митця має поїздка до Китаю в складі творчої групи радянських художників. Безумовно, в колі сформованих та досвідчених майстрів це був колосальний досвід.

Всі ці перелічені чинники були складовою Забашти, але його особистий дар колориста від Бога підпорядкував увесь здобутий досвід та надав йому особливого звучання, яке й репрезентує унікальність цього митця. Він ніколи не протоколював з природи, радше візуальне сприйняття було першим поштовхом для творчого переосмислення. Майстра цікавить більше кінцева, візуально-психологічна дія на глядача, й задля цього підкорюються всі технічні та пластичні засоби творення. Таким чином, творчий шлях Василя Забашти приводить до сучасного малярства, малярства ідейного, в якому технічні засоби трансформуються в імпресію духовну. Саме цю філософську ознаку намагається донести до співрозмовника майстер.

Мета дослідження **2**

Висвітлити постать В. І. Забашти як художника-педагога та його громадянську позицію.

Методологія та аналіз джерельної бази

3

У ході дослідження використано метод історичного аналізу, що дозволило досягнути поставлених завдань. Основним методом дослідження є метод спостереження творчої, педагогічної і громадської діяльності в роки радянського тоталітарного панування та впродовж років незалежності. Базовою основою статті є безпосереднє спілкування з художником та аналіз його записів-нотаток.

Оглядаючи фахові джерела, можемо зауважити, що, незважаючи на цілий ряд публікацій про В. Забашту, які з'явилися останніми роками, можемо стверджувати відсутність комплексного дослідження його життєвого, творчого та педагогічного досвіду. Живописний доробок художника як видатного колориста сучасності недостатньо висвітлений і систематизований. За радянські роки згадки про митця мали здебільшого епізодичний характер. Більш активно до творчого досвіду Василя Івановича Забашти звертаються дослідники в часи незалежності, в 1990–2000-х рр. До числа їхніх досягнень належить змістовний тематичний альбом «Василь Забашта й відродження школи українського пейзажу – картини», який вийшов у світ у 1999 році. Найбільшим і найповнішим виданням, у якому всебічно висвітлена творчість художника, є альбом «Василь Забашта. Малярство» (Р. Забашта, & Г. Забашта, 2008). У виданні можна простежити певні періоди творчості художника. Поряд з численними добре репродукованими творами тут опубліковані думки про нього відомих мистецтвознавців і художників (В. Овсічука, Р. Чумака, М. Протас, Р. Яціва) та учнів (П. Колісника).

Іншою групою видань, які стали важливими для реалізації поставленої в статті мети, є книги з історії розвитку українського образотворчого мистецтва другої половини ХХ ст. До таких, у першу чергу, належать колективні та авторські монографії 1990-х – 2010-х рр., які були позбавлені ідеологічних кліше радянського періоду і де представлена певна сукупність саме художніх проявів як у т. зв. «офіційному» (радянському) мистецтві, так і в альтернативних творчих середовищах.

Результати дослідження

4

«Vivere Memento – Пам'ятай, що живеш» – цим натюрмортом, який сміливо можна зарахувати до розряду картини, написаною 2003 р., окреслено творчу та громадську позицію Василя Забашти (рис. 4.1).

Філософський задум виражений у композиції ретельно відібраними символами, які одразу ж закликають наше сприйняття до глибинного ідейно-духовного рівня. Художник, звісно, свідомий плінності земного буття. Невипадково його твір за іконографією перегукується з філософсько-дидактичними зображеннями доби бароко та ісихазму. Це свого роду картина-заповідь художника.

Творчість В. І. Забашти як одного з найвизначніших колористів сучасності, висвітлена тільки незначною мірою. Його творчий доробок заслуговує більш детального, та поглибленого дослідження.

Рис. 4.1. В. Забашта. «Пам'ятай, що живеш»,
2003. Полотно, олія.

Fig. 4.1. V. Zabashta. «Vivere Memento»,
2003. Canvas, oil.

Яскрава постать у мистецтві не могла не вплинути на духовно-екзистенційну складову мистецької натури. Переживання у розповіді, напруженість думки й емоції пробуджують потік нових почуттів. У всіх своїх душевних порухах, усім своїм еством Василь Забашта виказує живе трепетання перед багатостраждальною історією своєї держави. Вболівання за долю народу передається в його спілкуванні зі студентами чи то просто з пересічними людьми чи знайомими. Такі духовні «переймання» можна проілюструвати його роздумами на кшталт: «Потрібно це доводити до свідомості людей – хто ми і що з нами роблять. Я стара людина і шкодую, що не можу зараз піти на Майдан, хоч щось, але я, що можу, те й роблю. Козак Мамай – це вже традиція наша століттями, люди знають, що він сидить і на бандурі грає, а навколо нього там-от висить зброя, випивка все там біля нього, то я думаю, щоб оцей козак Мамай, сам по собі вже пробудився. Грати зараз? Треба, мабуть відкласти бандуру, і взяти в руки шаблюку, вона висіла на дереві. Він бандуру не кинув, а відклав: сьогодні треба відкласти все, – є потреби нагальні, – і взятись за зброю, а що ви думаєте?.. Треба відстояти Україну, а потім будемо вже й грати... Тож я думаю, щоб нас не одурманила ця партія знову – партія за партію, треба щоб українці були патріоти, щоб вболівали за Україну...» (Із записів розмов автора з В. І. Забаштою).

У цьому висловлюванні проявляється глибоке переживання за власну державу, за народ та долю України. Так міг висловлюватись тільки воїн, який знає ціну життю, ціну гідності та ідейній відданості. Це сутність художника-патріота. У розмові Василь Іванович залишався не менш яскравим, ніж у мистецтві. Чистота й гострота думки для нього були надзвичайно важливими й не менш вагомими за колірні поєднання живописного твору.

Гострота мажорних кольірних поєднань – це та базова основа, на яку опирається й від якої відштовхується художник. «Чим Бог обдарував Василя Івановича – бачити колір. Він таку кількість кольорів бачить, як у музиці Бетховен, йому це було дано з дитинства ...» – розкажує в своїх спогадах Людмила Забашта, дружина художника (Із записів розмов автора з Л. І. Забаштою). Завдяки кольору живописна поверхня його творів набуває часом самодостатньої естетичної цінності.

Зазвичай через колір майстер передає глядачеві основні імпульси почувань своєї душі й серця, виражає імперативи духовного виміру. Власне, світосприйняття і стверджує його світоглядну позицію як митця і громадянина. Вразливість природи й тонке відчуття людей та навколишнього є, власне, тією взаємопроникною суттю, яка змушує зосередитись на тих явищах, на які ми б могли не звернути уваги, а відтак – загубити щось дорогоцінне, а саме – можливість духовного збагачення свого «Я». Володіючи чіткою конструктивною пластикою форми, митець, як правило, ліпить, мов скульптор, об'єми зображень численними й тонкими вальорами всього кольорового спектру, водночас, енергійно-експресивним корпусним письмом, фактурністю живописної поверхні, ритмом і рухом мазків створює додатковий вимір образу.

«Портрет бандуриста Георгія Ткаченка» 1978 р., «Жінка в червоному береті» 2006 р. та інші широко ілюструють кольорово-технічні авторські дошукування. Його полотна відзначаються артистичністю, майстерністю виконання, демонструють сильне, енергійне малярство художника. Кольорові тони в полотнах митця звучать, наче симфонічні акорди.

У своїх розмовах про синтез мистецтв В. Забашта неодноразово наголошує на цілющому впливі класичних музичних творів на метафізичну ідейність в образотворчості. Під її звуки, як правило, художник працює. Музика – його друга стихія, внутрішня духовна й естетична потреба. Це якоюсь мірою пояснює той факт, що чимало картин у його доробку присвячено композиторам і виконавцям («С. Гулак-Артемівський і М. Глінка», 1950; «Микола Лисенко слухає гру Лесі Українки», 1962; «Чураївна», 2008; ін.) (рис. 4.2). Найулюбленіший композитор художника – Людвіг ван Бетховен. Саме під акорди його творів В. Забашта написав більшість своїх монументальних полотен.

«Це перше, що він має, відчуття музики в нього абсолютно рівноцінне кольору. Він чує багато звуків, у нього чудовий голос», – зауважує Л. В. Забашта й продовжує, – «...він не почує як стукали в дверці... Позаду стояв музикознавець Леонід Кауфман: йому про Забашту розказав Кирейко, що є такий художник, який пише картини під музику. Кауфман приніс подарувати Василю Івановичу свою працю про Марусю Чурай...» (Із записів розмов автора з Л. І. Забаштою). Це друге крило його творчості дає змогу глибше поринути у світ образу, у світ символу та знаку, котрі одухотворяють справжній твір мистецтва. У цьому

Рис. 4.2. В. Забашта. С. Гулак-Артемовський і М. Глінка. 1950. Полотно, олія.

Fig. 4.2. V. Zabashta. S. Gulak-Artemovskiy and M. Glinka. 1950. Canvas, oil.

виявляється глибинна сутність самого ества художника, рушій його творчості, й тому він став питомо українським митцем, митцем-громадянином.

Свідомі пошуки життєвих орієнтирів, творчі пошуки розпочалися в долі майстра з другої половини 1950-х р. За словами самого художника, саме творча подорож групи до Китаю дала йому змогу подивитися на себе та свою творчість «з боку».

«Китайці повернули мене, перетворили мене з манкурта в українця. Нелегкий шлях пройшов... Працював наді мною й Касіян, адже в тій атмосфері відшліфованої ідеології було важко» (Із записів розмов автора з В. Забаштою). Він, колишній солдат радянської армії, який під час другої світової війни став комуністом, почав роздмухувати в глибинах своєї підсвідомості той духовний стрижень, що зветься національним архетипом, нашою самістю. Він, як і у всьому іншому, – митець роздуму, митець-філософ. Як стверджує його дружина, Людмила Іванівна, звідси й мистецьке мовчання Василя Забашти впродовж шістдесятих, частково сімдесятих років.

На ньому як на художнику поставили хрест його «друзі», митці, які ніколи не сумнівалися в комуністичній доктрині та в єдиних творчих методах радянського мистецтва. В ті складні часи, що панували в мистецтві та культурі, нелегко було зберігати творчі настанови, які отримав Забашта юнаком від своїх учителів з європейською прогресивною думкою. Всі знання, всі роздуми Василя Забашти підтверджують органічність ідейного виразу через пластичну колірну знаковість. Він не забуває постімпресіоністичного досвіду: за живої, світлої, рухливої палітри – обов'язкове опертя на класичну серйозність композиції. Пленерний характер письма поєднується з композиційною та образною вивіреністю.

Окрім того, перебуваючи на посаді голови охорони пам'яток, він багато подорожує зі своєю родиною Україною, робить етюдні нотатки, записи у своїх щоденниках, які допомагають краще та глибше зрозуміти свій край. Художник пише: «Саме у 70–80-х рр. багато подорожую Україною зі своєю родиною, бачу зруйновані історичні святині, землю, спалюжену шту-ч-

ними каналами, морями, водосховищами, фіксую на полотні неповторні краєвиди рідної землі; свою творчу майстерню переносу на пленер... Відтворюючи той чи інший куточок природи, я відчуваю відповідальність за долю України.» (Із власних записів-думок В. І. Забашти: Архів автора). Тим часом митець багато експериментує з кольоровою виразністю та фактурою, що дасть йому пізніше змогу віртуозно використовувати в складних тематичних картинах.

Із здобуттям незалежності, в 1993 р. рішенням вченої ради Української академії мистецтва й архітектури, пейзажна майстерня отримує «друге життя» під керівництвом професора В. І. Забашти. Як керівник майстерні він був переконаний, що найбільше, найдовговічніше, неперехідне значення у малярстві краєвидів має пейзаж-картина, в якій композиція лінійна і композиція мас, композиція світлова і композиція барв мусять бути не випадковими, не інтуїтивно-імпресіоністичними, не імпровізаційними, не етюдними, а знайденими, сформованими, продуманими.

«Як кажуть, у людини два крила, так от, у нього педагогіка – це друге крило, чи це єдине ціле, тому що він там творець. І найбільший дар – уміти любити...» (Із записів розмов автора з Л. І. Забаштою). Роботи під керівництвом майстра вирізняються з-поміж інших майстерень своєю експресивністю та свіжістю природнього колориту. За такою, на перший погляд, розкутістю прихована велика реалістична праця. Як підкреслює його колишній учень, а тепер очільник майстерні І. Мельничук, «...до теми класичного питання. На цьому Василь Іванович наголошує, що стержень у мистецтві повинен бути класичним, в усіх періодах так було» (Із записів розмов автора з І. Ю. Мельничуком).

Цими базовими основами поєднуються й продовжуються традиції між майстрами європейських шкіл та сучасними молодими українськими майстрами. Робота з пленером – обов'язкова. Краєвиди мають бути найбільш виразні, мотиви – найбільш національні, які б створювали поняття та зміст, образ яких максимально точно віддзеркалюють сутність духу нашої землі, наголошував педагог. Усіма своїми живописними методами він створює реальність в її всеперемагаючій силі, міцності форм, інтенсивності й глибині кольорових співвідношень.

З послідовним устремлінням художник створює архітектоніку видимого, віднаходячи закодовану красу у природних ритмах. Забашта настільки захоплений красою безпосередніх, тонко вишуканих станів природи, що переносить свою майстерню на пленер. Природа стає його науково-дослідною мистецькою лабораторією. Упродовж усієї творчості художник зберігає гуманістично-філософське бачення нашого буття. Саме ця якість й допомагає досягати враження хвилювання від його пейзажних полотен з розкритими безкрайними далями, чи то переживання за нашу багатостраждальну історію з її радощами і болем. Пейзаж настільки становить невід'ємну

частину творчості Забашти, що навіть, працюючи над портретом, він часто вводить фрагмент, а то й частину пейзажного оточення. Ця особливість притаманна митцю й вирізняє його творчий доробок з-поміж інших художників.

У цьому плані особливо показовим є «Автопортрет» 2002 р. (рис. 4.3). Сонячний день, за вікнами – шумливе місто, у майстерні – художник за роботою, який затиснув у піднесеній до серця руці пензель, а вгорі – посмертна маска Кобзаря як символ генетичної пам'яті народу.

Рис. 4.3. В. Забашта. Автопортрет.
2002. Полотно, олія.

Fig. 4.3. V. Zabashta. Self-portrait.
2002. Canvas, oil.

Шевченко давно стає одухотвореним символом-знаком його творчості. Цим знаком Забашта проголошує свою позицію як громадянина, як митця. В особі майстра ми маємо справу із синтезом високої культури й виразної громадянської позиції. Саме таку цілісність натури художник маніфестує, зокрема, великими тематичними багатофігурними картинами, над якими працював упродовж останніх п'ятнадцяти років: «Засновники Києво-Могилянської Академії. Гетьман Сагайдачний та Галшка Гулевичівна» (1991–2005), «Прометей духу» (1991–2008), портретом-картиною «Борітеся – поборете» (1996), «Заповіт» (2010–2013) (рис. 4.4).

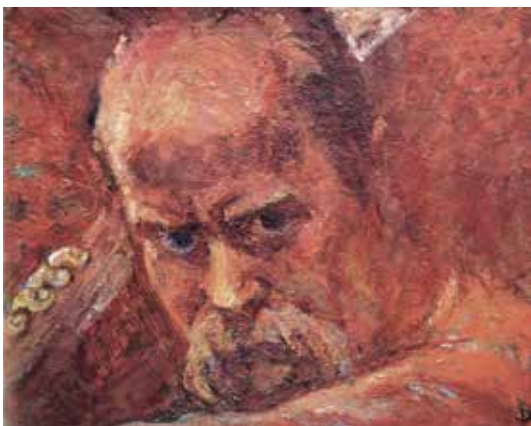

Рис. 4.4. В. Забашта.
«Борітеся – поборете»
1996. Полотно, олія.

Fig. 4.4. V. Zabashta.
"Keep fighting – you are sure to win"
1996. Canvas, oil.

Творчість Василя Забашти ми сьогодні намагаємося структурувати як внутрішню культуру й громадянську свідомість українства. Його живопис дозволяє долучитися до високого поняття «духовна Україна», і не лише словами й теоретичними вправами ерудованого інтелекту, але й особисто вистражданим шляхом власного досвіду, світоглядної культури та відданості мистецькій ідеї (рис. 4.5).

Рис. 4.5. В. Забашта. Прометей духу. 1991–2008.

Fig. 4.5. V. Zabashta. Prometheus of spirit. 1991–2008.

Слід підкреслити, що автор увібрав у себе й свідомо розвиває досвід національної школи. Творчий зв'язок поколінь у його полотнах перегукується насамперед з образно-композиційним та колористичним ладом робіт видатних українських художників кінця XIX – першої половини XX ст., зокрема К. Костанді, Ф. Кричевського, М. Бурачека, Л. Крамаренка, О. Новаківського, А. Ерделі (Б. Гриця) та ін. Як розповідав сам художник, «на мене вплинула цікава форма виразу, оце дуже цікаво, по суті кожний художник над цим працює, навіть Рембрандт над цим працював, знаходив форми, витягав усі можливості кольорової особливості й досяг потрясаючих результатів. Звичайно, не всі художники над цим задумуються, більше художників працює – просто списує, вони існують. Але такі як Кричевський, Петрицький, Новаківський – вони будуть показувати усім зразки і вершини художнього виразу...».

Продовжив Василь Іванович спогадом про Олексу Новаківського: «Новаківського вперше побачив у Львові в меморіальному музеї, його роботи, ескізи, те, що не потрапило в альбом. Його роботи надзвичайно темпераментні, живопис весь динамічний, немає там застою чи спокою, там потужний мазок трактує форму в русі та динаміці...». Згадуючи І. Труша, його пейзажні роботи, Забашта вбачав у них філософію для роздумів, глибинні підвалини змісту й образу. Автори, які створювали витончено мінливий, «зримий образ Батьківщини, який

у спогляданні його глядачем єднає покоління», – констатує художник (Із записів розмов автора з В. І. Забаштою).

Водночас, Україна Василя Забашти – не обмежений історико-етнографічною минувиною світ, – це край, відкритий для діалогів з іншими культурами-світами. Тому майстерність живописної «кухні» художника немислима без творчих знахідок світового мистецтва, насамперед, західноєвропейського імпресіонізму та постімпресіонізму, а також румунської, угорської, польської та інших європейських національних шкіл плернеризму. Спираючись на досвід попередників, художник не зупиняється на цих досягненнях, не створює абстрактну красу, а як патріот своєї держави формує упізнаваний лик національного характеру в своїх полотнах (рис. 4.6).

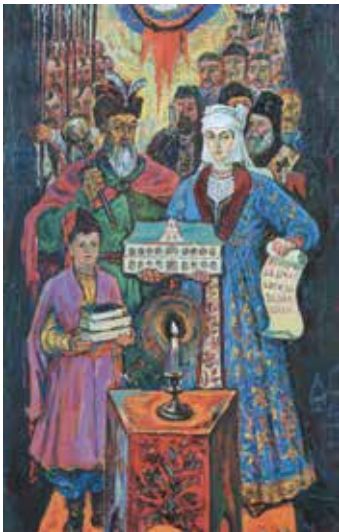

Рис. 4.6. В. Забашта. Фундатори Києво-Могилянської академії гетьман Петро Сагайдачний та Галшка Гулевичівна. 1991–2005. Полотно, олія.

Fig. 4.6. V. Zabashta. The founders of the Kyiv-Mohyla Academy hetman Petro Sahaidachny and Galshka Gulevichivna. 1991–2005. Canvas, oil.

Наукова новизна та практична значимість дослідження

5

У статті проаналізовано складні внутрішньо-духовні та мистецькі переживання художника на основі його власних нотаток та розмов автора з В. І. Забаштою. Висвітлено його мистецький та громадянський характер як цілісну світоглядну складову за період 1950–2016 рр.

Висновки

6

За результатами дослідження можемо стверджувати, що Василь Забашта продовжував класичні традиції у педагогічній діяльності як очільник пейзажної майстерні НАОМА та як прогресивний митець періоду тоталітаризму. На увагу заслуговує формально-образна концепція Забашти в українському образотворчому мистецтві періоду незалежності та в наступні роки її становлення.

На нашу думку, звернення до творчої і педагогічної спадщини В. Забашти дозволить застерегти молодих художників від нехтування професійною освітою, зокрема, освоєнням настанов класики з її чіткими вимогами. Цей художник сьогодні є яскравим прикладом, який здатний вести за собою через

високу класику до сучасних пошуків виразу модерної патріотичної думки. Своєю творчістю ще за життя В. Забашта довів нерозривний зв'язок між мистецьким та патріотичним вихованням, які в сукупності дають високі артистичні взірці, що гідно репрезентуватимуть нашу державу.

Список бібліографічних посилань

Забашта, В. (2009). *Світ очима художника*. Київ: Майстерня книги.

Забашта, Р., & Забашта, Г. (Упоряд.). (2008). *Василь Забашта. Малярство: Альбом-каталог*. Київ: Майстерня книги.

References

Zabashta, R., & Zabashta, H. (Comps.). (2008). *Vasyl Zabashta. Maliarstvo: Albom-kataloh* [Vasyl Zabashta. Painting: Album-catalog]. Kyiv: Maisternia knyhy [in Ukrainian].

Zabashta, V. (2009). *Svit ochyma khudozhnyka* [The world is the eyes of the artist]. Kyiv: Maisternia knyhy [in Ukrainian].